

Kalbos technologijų taikymo lietuvių kaip svetimai kalbai mokytį ypatumai

Judita Džežulskienė

crossref <http://dx.doi.org/10.5755/j01.sal.0.24.7067>

Anotacija. Vykstant informacinės visuomenės plėtrai, ryškėja poreikis pradėti naujas kalbos technologijas taikyti ir svetimųjų kalbų didaktikoje. Mokant lietuvių kaip svetimų kalbos, pirminiai skaitmeniniai kalbos ištekliai ar kalbos analizės priemonės kol kas vis dar naudojamos per menkai. Kitų šalių patirtis rodo nepalyginamai didesnę šių priemonių taikymo mastą. Reikia pasakyti, kad vis dar trūksta mokslinių tyrimų, parodančių, kaip veiksmingai naudoti šias technologijas mokymo procese, su kokiais sunkumais galima susidurti naudojantis ne visada tikrai kokybiškai parengtais ar eksperimentinio lygio įrankiais. Lietuvių kaip svetimų kalbos receptiją ir produkavimą šiuo metu galima ugdyti laisvai internete prieinamomis technologinėmis priemonėmis – tekstynais, elektroniniais žodynais, sakinės kalbos duomenų bazėmis, kirčiuokle, vertykle, rašybos tikrintuvu. Tik, savaime suprantama, pirmiausia reikia būti susipažinus su šių priemonių taikymo ypatumais. Tad šiame straipsnyje, naudojantis tekstynų lingvistikos siūlomais metodais, analizuojami pasirinkti elementariosios kalbos vienetai tam, kad išryškėtų darbo ypatumai, mokant lietuvių kaip svetimų kalbos, su dviem pasirinktomis priemonėmis – kirčiuokle ir *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynu* (<http://donelaitis.vdu.lt>). Straipsnyje analizuojama, kaip tekstyno duomenimis grįsto mokymo metodas gali veiksmingai papildyti tradicinį svetimų kalbos mokymo procesą.

Reikšminiai žodžiai: kalbos technologijos, kirčiuoklė, tekstynas, svetimųjų kalbų mokymas, lietuvių kaip svetimų kalba, duomenimis grįstas mokymas.

Įvadas

Vykstant informacinės visuomenės plėtrai, sukūrus skaitmeninių priemonių, skirtų kalbos vienetams kaupti, tirti ir lyginti, žodynams sudaryti, automatinėms vertimo sistemoms rasti, ryškėja poreikis pradėti tas naujas kalbos technologijas taikyti ir svetimųjų kalbų didaktikoje. Mokant lietuvių kaip svetimų kalbos, pirminiai skaitmeniniai kalbos ištekliai ar kalbos analizės priemonės kol kas vis dar naudojamos per menkai. Kitų šalių patirtis rodo nepalyginamai didesnę šių priemonių taikymo mastą (Frankenberg-Garcia, 2012). Savaime suprantama, kad iš dalies tokią situaciją lemia tai, jog lietuvių kalbos technologijos nėra tiek išplėtos kiek anglų kalbos ir nemaža jų dalis kol kas tėra tik eksperimentinio lygio (Rehm, Uszkoreit, 2012, p. 32). Lietuvoje apskritai nedidelė kalbos technologijų ir įrankių naudotojų rinka, neišplėtotą ir susiskaidžiusi mokslo tyrimų ir studijų infrastruktūra, trūksta koordinavimo, kuris skatintų imtis iniciatyvos ir teiktų aiškius prioritetus. Bet kita vertus, tokia situacija susiklosto ir dėl per menko kiekio atliekamų mokslinių tyrimų ar projektų (žr. Mikelionienė, 2009), kurie parodytų, kaip atitinkamai atvejais veiksmingai naudoti šias kalbos technologijas. Lygiai kaip ir galėtų atskleisti, su kokiais sunkumais galima susidurti naudojantis ne visada tikrai kokybiškai parengtais ar neatnaujinamais ir nepalaikomais įrankiais. Juk daugelį sukurtų išteklių, sistemų ir produktų reikia nuolat atnaujinti ir plėtoti, kad jie atitiktų kintančius vartotojų poreikius.

Sparčiai randantis vis įvairesnėms kalbos technologijoms ir kaupiantis ištekliams, svetimųjų kalbų mokymo srityje susiduriama su naujais iššūkiais: ar visi naujomis technologijomis grįsti įrankiai vienodai vertingi, ar tos priemonės

leidžia naujai pažvelgti į kalbos sistemą ir jos vartotojus, į patį kalbos mokymo procesą ir mokymo metodus. Nežinia, ar šiandienos naujovių pakaks rytojaus iššūkiams, ar apskritai tradicinis svetimųjų kalbų mokymas nunyks, ar jį išstums naujas medijas pripažįstantys nauji mokymo būdai.

Šio straipsnio tikslas – paanalizuoti kelių kalbos technologijų priemonių taikymo lietuvių kaip svetimų kalbai mokytį ypatumus. Tam tikslui pasirinktas VDU Kompiuterinės lingvistikos centro sukurtas ir palaikomas automatinio kirčiavimo įrankis – kirčiuoklė ir anotuos elektroninių tekstų rinkinys – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*.

Kalbos technologijų taikymo svetimoms kalboms mokytį poreikiai

Technologijos – neatskiriama šių dienų besimokančiųjų veiklos dalis ir, anot Geraldine Blattner ir Melissos Fiori (2009), dauguma studentų tikisi, kad jos bus kūrybiškai pritaikytos aukštojo mokslo programose. Kartais net pasvarstoma, kad nors ir kaip nesinorėtų, atėjo laikas patiems pedagogams persiorientuoti ir nebeskaityti tradicinių paskaitų, o leisti besimokantiems mokytis patiems (Prensky, 2008, p. 3), sudarius palankias sąlygas ieškotis atsakymų į iškilusius ar mokymo tikslais specialiai suformuluotus klausimus, nukreipiančius tinkama linkme, nes atvirai prieinami elektroniniai ištekliai ir įrankiai teikia išties daugybę ekonominių, techninių ir pedagoginių privalumų (Pfaffman, 2007, p. 38).

Naujųjų technologijų taikymas pedagoginiame procese jau tapo natūralus ir akivaizdus, taip kaip ir knyga, rašomoji lenta, rašiklis ar kompiuteris, naudojamas auditorijoje. Kalbos technologijomis grįsti ištekliai taip pat turėtų tapti nepakeičiamu elektronine specialia programine įranga ap-

rūpintu rašytinės ir sakytinės kalbos šaltiniu, kai vieno mygtuko paspaudimu atsiveria įvairiausi kalbos mokymo ir mokymosi būdai (Mikelionienė, 2009, cituojant Togninni-Bonelli, 2001). Kalbos technologijos išteklių ir įrankių naudojimo vietą svetimųjų kalbų mokymo(si) procese galima aptarti keliais požiūriais: tiek kognityviniu, tiek sociokognityviniu, tiek psichologiniu, išryškinant veiksnius, skatinančius lingvistinių kompetencijų ugdymo procese taikyti technologijų naujoves.

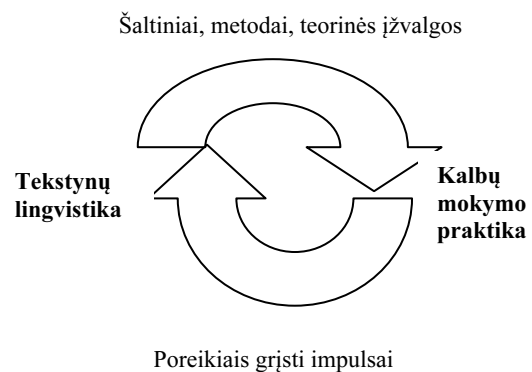
Remiantis kognityviniu požiūriu, kalbos mokymasis suvokiamas kaip individualus psicholingvistinis aktas, kai besimokantysis konstruoja mentalinį kalbos sistemos modelį, remdamasis ne įpročio formavimu, o veikiau įgimtomis kognityvinėmis žiniomis, sąveikaujančiomis su prasminga kalba (Warschauer, Meskill, 2000). Tai, kas girdima ir skaitoma, veikia tai, kaip kalbama ir rašoma, todėl besimokantieji patys gali nesunkiai susikonstruoti svetimšios kalbos modelius. Kalbos technologijų ištekliai (ypač vienkaliai, dvikalbiai tekstynai) kaip tik ir suteikia galimybę, remiantis eksponuojamais pavyzdžiais (tekstais, konkordansais), įgyti individui būtinų žinių.

Sociokognityviniu požiūriu, norint tinkamai įsisavinti svetimąją kalbą, svarbus socialinis aspektas, kai kalbantysis socializuojasi įsitraukdamas į tam tikrą kalbinę socialinę terpę, kurią reikia tinkamai pažinti. Tad natūralu, kad besimokantysis jaučia poreikį rasti tą autentišką socialinę aplinką, kurioje jis vėliau bendraus (ar jau bendrauja) svetimąją kalbą. Internetas ir kitos naujosios technologijos šiuo atveju yra nepakeičiamos, be galo daug galimybių turinčios elektroninės priemonės, teikiančios autentišką kalbos mokymo medžiagą ir lengvinančios tarpkultūrinę komunikaciją.

Psichologiniu požiūriu, elektroninių priemonių naudojimas didina besimokančiųjų motyvaciją ir pasiekimus, nes studentai prie kompiuterio jaučiasi mažiau priklausomi nuo dėstytojo ar kitų kolegų, tad mažiau patiria nerimo ar įtampos, jie gali mokytis savarankiškai, dirbti bet kuriuo paros metu, pasirinkti labiausiai tinkamą šaltinį ar norimą medžiagą (temą, žanrą, stilių), rasti priimtina mokymosi tempą. Ne vienas kalbos technologijų taikymo ypatumus aprašęs tyrinėtojas (Wilson, 2013; Römer, 2012) pabrėžia tai, kad mokydami svetimųjų kalbų ir naudodami kalbos technologijų teikiamomis galimybėmis studentai jaučiasi aktyviai dalyvaujantys kalbos įgūdžių lavinimo procese, geriau įsidėmi rūpimus faktus, nes patys randa tam tikro kalbos fakto vartojimo dėsningumus. Antai tekstynu besinaudojantis studentas jaučiasi įtrauktas į specifinio kalbos vieneto vartojimo tekste paiešką ir laisvas kelti hipotezes. Jau vienas pirmųjų tekstynų taikymą praktikoje aprašiusių mokslininkų Johnas Sinclairis (2004) pastebėjo, kad kalbos mokymasis tekstyno aplinkoje yra cikliškas, kai studentas atrenka faktus, kelia hipotezes, patikrina ir galiausiai visa apibendrina. Taip jis skatinamas mąstyti ir kūrybiškiau įgyja ar ugdo kalbinius gebėjimus. Taigi mokymas ar mokymasis naudojant kalbos technologijas priartina prie studentų šiuolaikinius lingvistikos mokslo pasiekimus bei padeda išsamiau juos pažinti.

Elektroninių kalbos išteklių taikymo svetimai kalbai mokytis galimybės

Iš visų kalbos technologijų daugiausia dėmesio mokant svetimšios kalbos skiriama tekstynų taikymui. Daugelyje mokslo darbų (Tribble & Jones, 1997; Römer, 2008; Anderson & Corbett, 2009; Bennett, 2010; Reppen, 2010; Frankenberg-Garcia, 2012) pabrėžiamas svarbus tekstynų vaidmuo kalbų didaktikoje, turtinant mokymosi turinį, gerinant kalbos įgūdžius. Tekstynų lingvistikos ir kalbų mokymo praktikos santykį puikiai iliustruoja Ute Römer (2008) pateiktas paveikslas, kuriame matyti glaudus abiejų sričių ryšys: svetimai kalbai mokytis ar mokytis naudojami tekstynų lingvistikos specialistų sukaupti šaltiniai, jais paremti metodai ir padarytos teorinės išvalgos, o kalbos praktikai, remdamiesi pedagogine patirtimi suformuoja poreikius, kurie įkvepia tyrėjus naujiems projektams ir skatina kurti naujas skaitmenines kalbos programas bei įrankius, atitinkančius paklausą.

1 pav. Tekstynų lingvistikos ir kalbų mokymo praktikos santykis (pagal Römer, 2008)

Kalbant apie tekstynų taikymą mokant kalbos, turimas omenyje paties tekstyno kaip priemonės, t. y. aktualaus suskaitmeninto tekstų rinkinio, ir tekstynų lingvistikos metodo, leidžiančio kitaip nei tradiciniai lingvistikos metodai analizuoti kalbos vienetus, taikymas kalbų didaktikoje. U. Römer (2008, 2012) siūlo skirti dvejopas tekstynų taikymo mokant svetimųjų kalbų galimybes, kai tekstynų duomenimis remiamasi tiesiogiai ir netiesiogiai. Tai reiškia, kad tekstynu galima naudotis netiesiogiai, kuriant mokymo ar savarankiško mokymosi medžiagą ir sudarant mokymo programos pagrindą, arba tiesiogiai auditorijoje naudojantis tekstyno teikiamomis galimybėmis pačiame mokymo procese.

Vienas pirmųjų kalbos mokymo procese tiesioginio tekstyno palaikytoju ir taikytoju tapo Timas Johnas (1997, p. 101), kuris besimokančiuosius tokiu metodu pavadino kalbos sekliais ir suformulavo šūkį „Kiekvienas studentas – tai Sherlockas Holmesas!“ Jo konkordavimo programomis paremtas mokymosi metodas vadinamas duomenimis grįstu mokymu (*Data-Driven Learning*), padedančiu geriau įsisavinti tipiškus kalbos junginius ir modelius, kai gramatikos ir žodyno mokomasi ne iš vadovėlių ar žodynų, o iš autentiškų tekstų pavyzdžių konkordansuose. Duomenimis grįsto mokymo propaguotojas Jamesas Wilsonas

(2013) mato daugybę teksto taikymo mokant svetimųjų kalbų privalumų, kai galima:

- išvysti gramatiką kontekste;
- parodyti didžiules įvairių kalbos vienetų vartojimo galimybes;
- greitai ir patikimai pasiekti autentiškus pavyzdžius;
- matyti žodyną išplėstiniame kontekste su pastoviomis kolokacijomis;
- perprasti subtilius žodžių ar frazių skirtumus;
- pasitikrinti lingvistinę intuiciją;
- geriau suvokti stilistinius niuansus;
- išplėsti aktyvų žodyną.

Tačiau J. Wilsonas (2013, p. 29) pabrėžia, kad kalbos technologijos tik papildo, bet nepakeičia egzistuojančios mokymo praktikos. Tekstynai tėra tik dėkingas šaltinis, duodantis daug tinkamos medžiagos svetimai kalbai mokytis, o tekstynų duomenimis grįstas mokymas šalia tradicinių kalbos mokymo metodų turėtų teikti mokymo procesui daugiau įvairiapusisumo ir spontaniškumo. Todėl tinkamai pritaikius kalbos technologijų šaltinių ir įrankių teikiamas galimybes galima veiksmingai praturtinti svetimųjų kalbų mokymosi procesą.

Technologinės ir pedagoginės naujovės lietuvių kalbai mokytis

Lietuvių kaip svetimai kalbai mokytis ir mokytis jau sukurta, nors kol kas ir nedaug, kompiuterinių mokymo programų ir priemonių, tarp kurių populiariausios pradedantiesiems vartotojams yra CD pavidalo programa „Po truputį“ ir internete laisvai prieinama mokomoji programa <http://www.oneness.vu.lt/lt>. Programos tinkamai papildo tradicines pamokas su vadovėliais, tačiau svetimų kalbos recepciją ir produkciją galima ugdyti ir kitomis laisvai internete prieinamomis technologinėmis priemonėmis – tekstynais, elektroniniais žodynais, sakinės kalbos duomenų bazėmis, kirčiuokle, vertykle, rašybos tikrintuvu. Tik, savaime suprantama, pirmiausia reikia būti susipažinus su tokio darbo ypatumais. Tad šiame straipsnyje, naudojantis tekstynų lingvistikos siūlomais metodais, analizuojami elementarios lietuvių kalbos recepciniai ir produkciniai vienetai tam, kad išryškėtų darbo mokant lietuvių kaip svetimų kalbos ypatumai su dviem pasirinktomis priemonėmis – kirčiuokle ir *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynu* (<http://donelaitis.vdu.lt>).

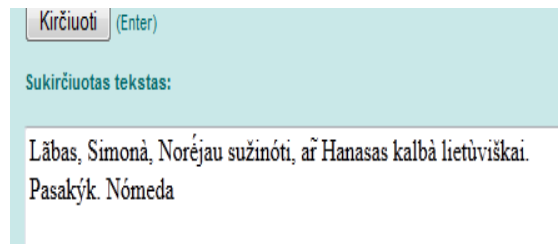
Kirčiuoklės ypatumai tarties įgūdžiams ugdyti

Kaip žinia, mokantis lietuvių kaip svetimų kalbos ne visada lengva išliame tekste tinkamai išsiaiškinti žodžius. Čia gelbsti kirčiuoklė „Kirčiavimas internetu“ – tai programa, kirčiuojanti lietuvišką tekstą. Kuriant šią programą panaudotas lemuoklis ir vienareikšmiškumo įrankis. Surinktas ar nukopijuotas norimas tekstas perkeliama į nurodytą kirčiuoklės langelį, o paspaudus funkciją „kirčiuoti“ gaunamas automatiškai sukirčiuotas tekstas.

Tačiau ne visada šis kirčiavimo įrankis yra patikimas, nes technologijos neleidžia išvengti homonimijos ir morfologinio daugiareikšmiškumo – reiškinio, kai tam pačiam žodžiui ar žodžio formai pateikiamos kelios lemos (antraštiniai žodžiai) arba kelios gramatinės žymos (Rimkutė, Gri-

gonytė, 2006). Nors jau sukurtas ir pritaikius morfologinio vienareikšmiškumo įrankį patobulintas lietuvių kalbos morfologinis anotatorius, tačiau automatiškai morfologiškai juo anotuojant tekstus neišvengiama nesklandumų, nes be minėtų problemų, kol kas morfologinis anotatorius neatpažįsta dar ir maždaug šešių procentų žodžių (Rimkutė, Valskys, Vaskelienė, 2009).

Netinkamai nustačius rišlaus teksto žodžių morfologines formas, kirčiuoklė negali pateikti taisyklingai sukirčiuoto viso teksto. Antai elementaraus lygio dešimties žodžių tekste vienas žodis liko nekirčiuotas, padarytos dvi kirčiavimo klaidos, o tikrinis žodis *Nomeda* kirčiuojamas kitaip nei realioje vartosenoje (žr. 2 pav.).

2 pav. Kirčiuokle sukirčiuoto teksto pavyzdys

Lemuoklis neatpažįsta daugelio svetimžodžių – vietovardžių ar asmenvardžių, kitų kalbų žodžių, tikrinių daiktavardžių (pvz., pavadinimų), kurie nėra įtraukti į leksikos bazę, todėl kirčiuoklė jų visai nekirčiuoja: 2 paveiksle nekirčiuojamas Hanso vardas.

Analizuotuose kirčiavimo programa sukirčiuotuose pavyzdžiuose galima matyti linksnių sinkretizmo atvejų. Kadangi žodis *Simona* gali būti interpretuojamas ir kaip daiktavardžio vardininkas, ir įnagininkas, ir šauksmininkas, 2 pav. pavyzdyje netaisyklingai sukirčiuotas šauksmininko linksnis. Kitame pavyzdyje *parašykite ženklus* klaidingai kirčiuojama dėl žodžio *ženklus* siejimo ne su daiktavardžio daugiskaitos galininku, o su būdvardžio vienaskaitos vardininku. Klaidų pasitaiko ir tada, kai supainiojamos būdvardžių moteriškosios giminės formos su bevarde gimine: *ar teñ būvo šiltā?*

Netinkamai kirčiuojami ir tokie žodžiai, kurie gali būti suvokiami keleriopai, nes jų gramatinę formą galima interpretuoti įvairiai. 2 paveiksle pateiktame pavyzdyje automatiškai pasirinkta netinkama žodžio *kalba* gramatinė forma iš kelių galimų, mat *kalba* gali būti siejamas su lema *kalbėti*, *kalba*, *kalbėjo* kaip esamojo laiko 3 asmens forma ar su lema *kalba* kaip daiktavardžio vardininkas ar įnagininkas. Tokių atvejų, kai išliame tekste dėl netinkamo automatinio lemavimo žodžiai priskiriami ne tai žodžių klasei, pasitaikė labai daug: sakinyje *Mēs visai nevālgome kārtu* matyti klaidingas žodžių *visai* ir *kartu* kirčiavimas, sakinyje *Sēdėjo jī tīli ir nīeko nesākē* – klaidingai sukirčiuotas moteriškosios giminės būdvardis *tyli*, homonimiškas veiksmažodžio esamojo laiko 3 asmens formai.

Tik antraštinių lietuvių kalbos žodžių formų nustatymo tikslumas yra patikimas – nes kirčiuoklė pagrindines žodžių formas (vardažodžių vienaskaitos vardininką ir veiksmažodžių bendratį, esamojo ir būtojo laiko trečiojo asmens formas) kirčiuoja tinkamai.

Kirčiavimo internetu praktiniai rezultatai rodo, kad kirčiuokle kirčiuojant rišlius tekstus reikia naudotis atsargiai ar ribotai, neretai pasitelkiant specialias akcentologijos žinias ir įgūdžius, kad būtų tinkamai ištaisytos pastebėtos klaidos. Savaimė suprantama, nespecialistai, juo labiau kitakalbiai, besimokantys lietuvių kalbos, tokių žinių neturi. Gaila, kad kol kas techninės galimybės neleidžia automatiškai sukirčiuoto lietuviško teksto išgirsti. Tai būtų be galo didelė pagalba mokantis taisyklingos tarties. Juk tinkama tartis neabejotinai laikoma vienu svarbiausiu kalbos produkavimo privalumu siekiant veiksmingos komunikacijos.

Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno ypatumai formuojant kalbinius įgūdžius

Anotuotas *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas* – tai bendresnio pobūdžio elektroninių tekstų bazė, kurią galima naudoti kalbinei, statistinei, sociologinei ar kitokiai kalbos vienetų vartosenos analizei. Plačias jo taikymo galimybes lemia dydis, žanrų ir temų įvairovė. Šis tekstynas gali būti naudojamas ne tik kaip enciklopedinis arba kontekstinis žodynas, bet ir kaip praktinė lietuvių kalbos mokymo ar mokymosi priemonė, ypač tinkanti tiems, kurie ieško autentiškos lietuvių kalbos pavyzdžių. Dabar internete pateikiamą tekstyną sudaro beveik 136 mln. žodžių ir jis nuolat papildomas naujais tekstais. *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas* nuo kitų lietuvių kalbos tekstynų skiriasi tuo, kad yra bendrojo pobūdžio; į tekstyną įeina tiek sakytinės, tiek rašytinės kalbos tekstai. Maždaug du trečdalius tekstyno sudaro publicistika, apie trečdalį sudaro negrožinė (moksline, mokomoji, pažintinė, mokslo populiarinimo), grožinė (romanai, apysakos, novelės, dramos), administracinė literatūra ir sakytinės kalbos tekstai. Tekstynose galima ieškoti konkrečių žodžių, žodžių formų, žodžių junginių, kurie pateikiami kontekste.

Textynas tinka atskirų besimokantįjį dominančių pavyzdžių paieškai. Naudojantis tekstyno konkordavimo pro-

grama gaunamas konkordansas, t. y. sąrašas eilučių su tiriamuoju kalbos vienetu, kuris teikia reikalingą informaciją. Konkordansai gali rodyti kolokacines reikšmes ar gramatinius vieneto požymius.

Tokiu programiniu įrankiu naudinga naudotis tada, kai norima sužinoti aktualiąją tam tikro kalbos vieneto vartoseną ar realią definiciją, kuri dažnai nesutampa su žodynuose pateiktomis reikšmėmis ar lieka iki galo neaiški. Sakykim, jau lietuvių kalbos elementariuose tekstuose galima matyti vartojant diskurso žodžius *jau* ar *dar*, modifikuojančius pasakymo reikšmę. Kitakalbiams labai sunku suprasti šių žodžių funkcijas ir rasti tinkamą atitikmenį savo kalboje. Tuomet tekstyno pavyzdžiai (žr. 3–4 pav.) tampa puikiu pagalbiniu suvokiant, kaip teigiamieji sakiniai virsta neigiamaisiais (*jau buvai? – dar nebuvo, dar buvo? – jau nebuvo*) bei kitus niuansus.

Konkordansas lengvina ne tik žodyno įsisavinimo procesą, bet moko ir gramatikos subtilybių, kurių paprastai nerandama įprastuose tradicinės gramatikos aprašuose (Marcinkevičienė, 2010, pp. 34–52) ar jų aiškinimas gana sudėtingas kitakalbiams. Sakykim, analizuojant lietuvių kaip svetimos kalbos linksnių vartoseną nuolat neaišku, kodėl šalia to paties veiksmažodžio vartojami įvairūs linksniai, pvz., kodėl vienais atvejais su veiksmažodžiu *valgyti* vartojamas galininko, o kitais atvejais kilmininko linksnis. Aptariant veiksmažodžių tranzityvumo kategoriją tarsi ir paaiškėja, kad su neiginiu *ne* tranzityviniai veiksmažodžiai keičia linksnį (*valgyti mėsą, nevalgyti mėsos*), bet, pasirodo, linksnio parinkimas šalia tokio veiksmažodžio dar priklauso ir nuo jo palydovų pobūdžio: objekto apibrėžtumo (jo žinomo ar nežinomo kiekio ar galėjimo būti skaičiuojamam), veiksmažodžio semantikos (pvz., slinkties, prašymo veiksmažodžių), veiksmažodinio palydovo nuneigimo. Konkordavimo programa akimirksniu parodo visą reiškinio vaizdą (žr. 5 pav.) ir leidžia jį išsamiai ir konkrečiai analizuoti.

Tekstyno dalis	Iš viso žodžių	Užklausa	Pavartojimo skaičius
Publicistika	86497837	dar	3097

Saugoti rezultatus: Su šaltiniais

Atverti šaltinių sąrašą naujame skirte

Rasta: 3097

Paieška su kontekstiniais žodžiais | Paslėpti paieškos parametrus

[1] Kai ką galima rasti internete, žinoma, ne viską. **Dar** geriau turėti konsultantų - ten gyvenančių žmonių
[2] nos prakalbinti prisipažindavo, jog močiutės juos **dar** mažus dažnai į šią bažnyčią atsivesdavo. Matydami
[3] gyvenu sanatorijoje. Įtampa šiek tiek atslūgo... **Dar** vienas kitas žodis, ir ant stalo atsirado lavašo
[4] komis grabinėjame ir šliaužiame po mašina. Ne, aš **dar** nebuvo tikra, kad ir čia ne klaikus sapnas! Anai
[5] o dieviška visagalybe visada privalau vadovautis. **Dar** kartą norėčiau grįžti prie to įvykio. Jei kupinas
[6] rtyras turi išsinešti bent popierinę karūną, o aš **dar** jokios nenusipelniau. Ne. Neišvažiuosiu! Taigi ma
[7] kas yra reikšminga šalies parlamentui, o kas ne? **Dar** daug atsakymų į svarbius klausimus lieka išlaptin
[8] eniuku. Tenai dar vienerios durys į prieangį. Tos **dar** stipresnės, dvigubų lentų. Vargu ar pavyks išlauž
[9] sprendžiant pats pareiškiausias strības, sumanė **dar** kartą įlįsti į daržinę ir dar kartą viską nuodugn
[10] n nieko nėra, man nieko nėra, viskas gerai"... ir **dar** kažką lemeno sutrikęs ir išsigandęs. Kurį laiką s
[11] u užpuolikų ketinimus visada paversdavo pelenais. **Dar** vienas žiburėlis Viešpats mano dvasinį bagažą pap
[12] geras, nes už padaryto modelio atlietus gaminius **dar** gaudavau 15 procentų premijos. Gyvenimas Ošė buvo
[13] bet jau buvo matyti, kad jo užsipyrimas tirpsta. **Dar** minutėlė, ir jis tvirtai pasakė: - Einu! Mūsų min
[14] k, - mostelėjo ranka. - Tik labai netriukšmauk, - **dar** išpėjo ir išėjo į kiemą. „Ir ką jis čia darys, ta
[15] gzaminas mūsų kaimo valdžios žmonėms buvo naujas, **dar** niekad nepatirtas dalykas. Juk kaimo jaunuoliai,
[16] vilti neaiškumas dėl euro įvedimo, nors, jei euro **dar** neturėsime, nereiktu darviti tragedijos. Ponas Janu

3 pav. Konkordanso eilučių su analizuojamu žodžiu *dar* pavyzdys

Tekstyno dalis	Iš viso žodžių	Užklausa	Pavartojimo skaičius
Publicistika	86497837	jau	5139

Saugoti rezultatus: Su šaltiniais

Atverti šaltinių sąrašą naujame skirtuke

Rasta: 5139

Paieška su kontekstiniu žodžiu | Paslėpti paieškos parametrus

[1] adą Dabar vėl pasukom į pietus, ir Tigro pašonėje jau virė gyvenimas. Tautų mišinys, nes tarp arabų, tu
[2] aktorių emigracijai mažėti. Darbo dabar Lietuvoje jau yra, nedarbas jau vienas mažiausių visoje Europos
[3] i numatyti statybos darbai, bet mūsų investicijos jau siekė apie 3 milijonus dolerių, o pridėjus ir Ket
[4] lesa, net ir smulkius žvyrkius, smėlį. Mama tai jau negalima sakyti, kad ją bent kiek mylėtų. Vis sak
[5] isomis kalbomis po Romos išmybes, apie kurias aš jau buvau nemažai skaitęs "Quo Vadis" ir kitose knygo
[6] kurios visai nesitikėjo. Nors Amerikos lietuviai jau yra smarkiai nusivylę ir pavargę nuo Lietuvos lie
[7] s, nei didesne meile dėstomajam objektui. Bet jis jau kreipdavo dėmesio į estetinius lietuvių literatūr
[8] dami bandė mus ir toliau "griebti", bet jų balsas jau nebuvo toks kietas. O aš krapščiau iš savo krepšė
[9] koncepciją. Jis buvo puikus karybos specialistas. Jau vėliau, kai pirmosiomis karo dienomis prasidėjo s

4 pav. Konkordanso eilučių su analizuojamu žodžiu *jau* pavyzdys

Per jį negalima **valgyti** mėsos ir pieno patiekalų tas vėl pradėjo **valgyti** mėsą. "Padariau tai dėl nepadauginti, **valgyti** sveiką maistą. Nuo tada vaikai pradeda **valgyti** produktus, kurie anksčia dažnai reikia **valgyti** žuvis? Vaikui reikia su iaus, kai gali **valgyti** jogurto, nupirkite turin turiu kasdien **valgyti** sriubą. Galėčiau išvažiu draudžiama **valgyti** kiaulieną, arklieną, net buvo baisu **valgyti** jautieną, nes jaučiau si Žinau, su kuo **valgyti** druską!" Petras ius, kad ateitų **valgyti** vakarienės, kurią pradėd aikas nebenori **valgyti** natūralaus maisto, nes n kokius mėgo **valgyti** valgius, bet jis blankia kologė patarė **valgyti** liesnesnio maisto, nes ba duočiau **valgyti** mėsos, paukštienos arba kartą turime **valgyti** vaisių ar daržovių. - Gr

5 pav. Konkordanso eilučių su analizuojamu žodžiu *valgyti* pavyzdys

Duomenimis grįsto mokymo šalininkai (Reppen, 2010; Frankenberg-Garcia, 2012) šiuo metodu rekomenduoja naudotis ypač tada, kai norima išsiaiškinti pastebimus skirtumus tarp gramatikose pateiktos medžiagos ir esamos jų vartosenos, kai siekiama išsiaiškinti žodžių klasių funkcijas, siejant reikšmes su formaliaisiais požymiais. Tai tinka diskurso žymiklių, modalinių žodžių, pasyviųjų konstrukcijų, prielinksniųjų konstrukcijų, refleksyviųjų formų vartojimo analizei.

Ilgą laiką mokant kalbų buvo neatkreiptas dėmesys į stabiluosius junginius – kolokacijas, kurių nesuprantant kyla daug nesusipratimų kalbant svetimąja kalba. Kolokacijų paieškos įrankiai čia labai praverčia, nes greitai ir aiškiai parodo būtinuosius kontekstinius vieneto partnerius (Marcinkevičienė, 2010, p. 70) ir saugo svetimosios kalbos vartotoją nuo klaidingų interferencijos atvejų, nes dažniausiai į svetimąją kalbą linkstama perkelti gimtosios kalbos kolokacijas. Kolokacijų analizė padeda išvengti kalbos monotoniškos ir rasti tinkamų sinonimų, pvz., lietuvių kalbos pradmenis mokantys studentai nuolat linksta apibūdinami ką nors vartoti būdvardžius *geras* ar *blogas*, *didelis* – *mažas*, užuot pavartoję kitus pažymimųjų žodžių atributus.

Kolokacijos padeda atskirti ne tik tam tikrų panašios reikšmės žodžių porų distribuciją, bet ir išsiaiškinti tuos atvejus, kai anglų kalbos žodis lietuvių kalboje turi daugiau atitikmenų (angl. *name* – *vardas*, *pavadinimas*; angl. *to do* – *daryti*, *veikti*, angl. *to make* – *daryti*, *virtti*, *kepti*, *gaminti*). Todėl tikslinga mokant lietuvių kalbos tekстыne ieškoti tokių daugiareikšmių pavyzdžių kolokacijų, kurios, surūšiuojant konkordansus pagal kairinį ar dešinįjį žodį, išsklaidytų dviprasmybes.

Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas teikia dar vieną galimybę – analizuoti atskirų žanrų ar funkcinių stilių tekstus. Pavyzdžiui, tą patį kalbos vienetą galima paanalizuoti sakytinėje kalboje ir mokslinio ar administracinio stiliaus tekstuose. Tai išryškina, kaip skirtingai funkcioja kalba. Antai lietuvių kalbos besimokantieji neretai ieško sakytinėje kalboje dažnai pasitaikančio diskurso žodžio *nu*, kurio *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* nėra. Čia tik randama oficialiojoje vartosenoje teiktinas žodis *na*. Tačiau tekstyno sakinės kalbos tekstuose matoma reali statistika, aiškiai bylojanti apie kitokį fakto vaizdą: diskurso žymiklis *na* pavartotas 756 kartus, o *nu* – 3571 kartus.

Pastebėti stilistiniai skirtumai turi veiksmingai padėti metodinių priemonių kūrėjams, kuriantiems mokymo tikslais specialiuosius tekstus bei su jais susijusias užduotis. Būtų gerai, kad programiniai įrankiai leistų norimoje temoje rasti dažniausiai vartojamus asmeninius žodžius, kurie padėtų kitakalbiui susidaryti konkrečios srities specialųjį žodynėlį, reikalingą ruošiantis skaityti ar kalbėti tam tikra tema.

Tekstyno paieškoje galima sužinoti norimo kalbos vieneto vartojimo tekстыne ar jo dalyje dažnumo informaciją. Sakykim, iškilus klausimui, koks žodis lietuvių kalboje dažniau vartojamas patikimo jausmui nusakyti – *mėgti* ar *patikti*, problemą nesunkiai išsprendžia esamojo laiko formų su abiem veiksmažodžiais paieška, kuri parodo, kad gero kai dažnesnės realioje vartosenoje konstrukcijos su veiksmažodžiu *patikti*: atitinkamai 9417 ir 3394 vartojimo atvejai. Priemonės, kuriomis galima sužinoti tekстыne ar jo specialiojoje dalyje dažniausiai vartojamus žodžius tikrai

naudingos mokant ar mokantis lietuvių kaip svetimiosios kalbos. Dažniųjų charakteristikų naudojimas ypač svarbus metodines priemones rengiantiems kūrėjams, kadangi dažniau vartojamų žodžių sąrašai turėtų būti įtraukiami į atitinkamo lygio programas.

Tekstyno programiniai įrankiai – neatskirama tekstyno dalis, todėl darbo su tekstynu ypatumai nulemti automatinės analizės rezultatų (Marcinkevičienė 2010, p. 28), taigi čia vėl neišvengiama duomenų netikslumų, susidūrus su fleksinėms kalboms būdinga homonimija ir morfologiniu daugiareikšmiškumu, aprašytu analizuojant kirčiuoklės taikymo mokant(is) kalbų problemas. Be to, gautus tekstyno rezultatus reikia mokėti tinkamai filtruoti, surūšiuoti, atrinkti tai, ko ieškoma. Neretai kitakalbius stebina gautų rezultatų gausa, kurių sunku aprėpti. Tad tekstyno taikymo lietuvių kaip svetimai kalbai mokyti analizė rodo, jog darbai su tekstynu neabejotinai reikia tam tikro pasirengimo, bent jau pradinių tekstynų lingvistikos žinių bei tinkamo metodinės medžiagos parengimo.

Išvados

Šiuolaikinės visuomenės poreikiai ir padidėjęs technologijų bei mokslo, susijusio su jomis, lygis skatina svetimų kalbų didaktikoje taikyti kalbų technologijas. Lietuvių kaip svetimios kalbos mokymo procese taip pat atsiranda galimybių taikyti kalbos technologijas, nes tokios priemonės tapo kiekvienam lengvai pasiekiamos internetu. Tik galbūt per mažai dar dėstytojai ir studentai supažindinami su šių technologijų teikiamomis galimybėmis, privalumais ir trūkumais, į kuriuos reikia, mokantis lietuvių kaip svetimios kalbos, atsižvelgti. Galbūt patys kalbos technologijų kūrėjai ir praktikai per mažai bendradarbiauja, trūksta paruoštos metodologinės medžiagos, kaip taikyti kalbos technologijų duomenimis grįstą kalbų mokymą. Technologijų kūrėjai, rengdami naujas programas ir naujus įrankius, neabejotinai turėtų labiau atsižvelgti į vartotojų poreikius ir galėtų neužmiršti žemesniojo kalbos lygio vartotojų.

Paanalizavus *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* ir kirčiuoklės taikymo lietuvių kaip svetimai kalbai mokyti galimybes aiškėja, kad kalbos technologijų duomenimis grįstas mokymas lietuvių kalbos didaktikoje gali būti naudojamas, bet tik reikia susipažinti ar neblogai išmanyti darbo su kalbos technologijomis ypatumus ir turėti tinkamos metodinės medžiagos ar metodologinių gairių. Toks metodas gali būti patrauklus savalaikis mokymo(si) būdas, skatinantis besimokančiųjų aktyvumą, pastabumą, kūrybiškumą, motyvaciją, gali teikti galimybes individualizuoti mokymosi procesą.

Tačiau atsižvelgus į tai, kad dabartinės lietuvių kalbos technologijos dar neleidžia išvengti homonimijos ir morfologinio daugiareikšmiškumo atvejų, trukdančių pateikti tikslių duomenų (pvz., kirčiuojant rišlius tekstus), kalbos įrankiais kai kuriais atvejais reikia naudotis atsargiai. Kadangi lietuvių kalba yra fleksinė ir sudėtingos gramatinės struktūros kalba, visai kitokia nei anglų kalba, tradicinės gramatikos vaidmuo mokant lietuvių kaip svetimios kalbos vis dar lieka labai svarbus, o technologijų duomenimis grįstas mokymas gali tik sėkmingai papildyti ir praturtinti šį mokymosi procesą. Belieka sukurti tinkamą modelį ir jį taikyti praktikoje.

Literatūra

1. Anderson, W. & Corbett, J., 2009. *Exploring English with Online Corpora*. Basingstoke: AlgraveMacMillan.
2. Bennett, G., 2010. *Using Corpora in the Language Learning Classroom: Corpus Linguistics for Teachers*. Michigan: University of Michigan Press.
3. Blattner, G. & Fiori, M., 2009. Facebook in the Language Classroom: Promises and Possibilities. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 6(1), pp. 17–28. Prieiga per internetą: http://www.itdl.org/journal/jan_09/Jan_09.pdf [žiūrėta 2013 m. balandžio mėn.].
4. Frankenberg-Garcia, A., 2012. Integrating Corpora with Everyday Language Teaching. In: J. Thomas and A. Boulton, eds. *Input, Process and Product: Developments in Teaching and Language Corpora*. Brno: Masaryk University Press, pp. 36–53. Prieiga per internetą: http://www.academia.edu/3368339/Integrating_corpora_with_everyday_language_teaching [žiūrėta 2013 m. balandžio mėn.].
5. Johns, T., 1997. Contexts: The Background, Development and Trialling of a Concordance-based CALL Program. In: A. Wichmann et al., eds. *Teaching and Language Corpora*. London: Longman, pp. 100–115.
6. Marcinkevičienė, R., 2010. *Lietuvių kalbos kolokacijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
7. Mikelionienė, J., 2009. Anotuosas sakininės kalbos tekstynas – intermedialiomis technologijomis paremta kalbų mokymo priemonė. *Kalbų studijos / Studies about Languages*, 14, pp. 39–43.
8. Pfaffman, J., 2007. Its time to consider open source software. *TechTrends*, 51(3), pp. 38–43. <http://dx.doi.org/10.1007/s11528-007-0040-x>
9. Prensky, M., 2008. The Role of Technology in Teaching and the Classroom. *Educational Technology*, Nov-Dec. Prieiga per internetą: http://www.marcprensky.com/writing/Prensky-The_Role_of_Technology-ET-11-12-08.pdf [žiūrėta 2013 m. balandžio mėn.].
10. Rehm, G., Uszkoreit, H., 2012. *The Lithuanian Language in the Digital Age*. Springer.
11. Reppen, R., 2010. *Using Corpora in the Language Classroom*. New York: Cambridge University Press.
12. Rimkutė, E., Grigonytė, G., 2006. Automatizuotas lietuvių kalbos morfologinio daugiareikšmiškumo ribojimas. *Kalbų studijos / Studies about Languages*, 9, pp. 30–37.
13. Rimkutė, E., Valskys, V., Vaskelienė, J., 2009. Lietuvių kalbos leksemų morfologinis anotavimas: ypatumai ir sunkumai. *Kalbų studijos / Studies about Languages*, 15, pp. 63–70.
14. Römer, U., 2008. Corpora and Language Teaching. In: A. Lüdeling & K. Merja, eds. *Corpus Linguistics. An International Handbook* (vol. 1). Berlin: Mouton de Gruyter, pp. 112–130.
15. Römer, U., 2012. Corpora and Teaching Academic Writing: Exploring the Pedagogical Potential of MICUSP. In: J. Thomas & A. Boulton, eds. *Input, Process and Product: Developments in Teaching and Language Corpora*. Brno: Masaryk University Press, pp. 70–82.
16. Sinclair, J., ed., 2004. *How to Use Corpora in Language Teaching*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. <http://dx.doi.org/10.1075/sc1.12>
17. Tribble, C. & Jones, G., 1997. *Concordancing in the Classroom: A Resource Guide for Teachers*. Houston: Athelstan.
18. Warschauer, M. & Meskill, C., 2000. Technology and Second Language Teaching and Learning. In: J. W. Rosenthal, ed. *Handbook of Undergraduate Second Language Education*. Mahwah: Lawrence Erlbaum. Prieiga per internetą: http://www.gse.uci.edu/person/warschauer_m/tslt.html [žiūrėta 2013 m. balandžio mėn.].
19. Wilson, J., 2013. How Can We Make the Most of Corpora and Data-Driven Learning (DDL) in Language Learning and Teaching? *Higher Education Academy Research Report*. Prieiga per internetą: http://www-new1.heacademy.ac.uk/assets/documents/disciplines/Languages/Corpus_Technology_pedagogy_promotion.pdf [žiūrėta 2013 m. balandžio mėn.].

Šaltiniai

1. Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas. Prieiga per internetą: <http://donelaitis.vdu.lt> [žiūrėta 2013 m. balandžio mėn.].
2. Kirčiuoklė „Kirčiavimas internetu“. Prieiga per internetą: <http://donelaitis.vdu.lt> [žiūrėta 2013 m. balandžio mėn.].
3. Lietuvių kalbos kaip svetimšios mokymosi programa internete ONENESS. Prieiga per internetą: <http://www.oneness.vu.lt/lt/> [žiūrėta 2013 m. balandžio mėn.].

Judita Džežulskienė

Language Technology and Teaching Lithuanian as a Second Language

Summary

A few decades ago, when the development of the information society started, the need has arisen to apply a modern language technology in the second language pedagogy. It should be noted that the digital language resources and language analysis tools have not entered yet into the process of the Lithuanian as the second language learning and teaching, however, other European countries can boast of a better integration of language technology (corpora, corpus tools and corpus-based materials) into language learning programmes. This article discusses the pedagogical application features of corpus and accentuator (<http://donelaitis.vdu.lt>) for Lithuanian as the second language learning and teaching. The first case study focuses on the use of the accentuator. The second case study focuses on a good practice in development, use and promotion of the corpus of Contemporary Lithuanian Language for language learning and teaching, with a focus on both technological and pedagogical innovation and on the direct use of this corpus in the classroom. Analysis of basic Lithuanian units showed that the corpora could effectively complement the traditional foreign language learning and teaching. However, attention is drawn to the fact that the contemporary Lithuanian technology still does not provide accurate data, so in some cases, the language tools should be used with caution.

Straipsnis įteiktas 2014 05

Parengtas spaudai 2014 06

Apie autorę

Judita Džežulskienė, humanitarinių mokslų daktarė, Kauno technologijos universiteto Šiuolaikinių kalbų ir komunikacijos katedros docentė.

Mokslinės veiklos sritys: gramatika, komunikacinė sintaksė, svetimų kalbų pedagogika, sociolingvistika.

Adresas: Kauno technologijos universitetas, Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas, Šiuolaikinių kalbų ir tarpkultūrinės komunikacijos katedra, Gedimino g. 43, 44240 Kaunas.

El. paštas: judita.dzezulskiene@ktu.lt